

PRIRODNI RESURSI U MEĐUNARODNIM UGOVORIMA – OD SUVERENIH PRAVA DRŽAVA DO ZAJEDNIČKE BRIGE ČOVEČANSTVA

Sažetak

U radu se ukazuje na značaj prirodnih resursa i raspravlja o njihovoj međunarodnopravnoj zaštiti. Predmet analize su međunarodni ugovori u oblasti životne sredine koji se vode u registru UN kao depozitaru međunarodnih ugovora, kao i stavovi različitih autora. Istražuje se pitanje odnosa međunarodnih ugovora prema principu stalne suverenosti država nad prirodnim resursima („princip“) i konceptu zajedničke brige čovečanstva („koncept“). Cilj rada je identifikacija relevantnih međunarodnih ugovora, utvrđivanje načina kako se odnose prema prirodnim resursima i sagledavanje sadržaja normi koje se odnose na „princip“ i „koncept“. U zaključku se konstatuje da su „princip“ i „koncept“ istovremeno formulisani u dva međunarodna ugovora (Konvencija o biološkoj raznovrsnosti i Okvirna konvencija UN o promeni klime), da su sadržaj i smisao „principa“ nadograđeni, kao i da između „principa“ i „koncepta“ postoje elementi preplitanja i nejasan karakter odnosa.

***Ključne reči:** prirodni resursi, životna sredina, međunarodni ugovori, suverenitet nad prirodnim resursima, zajednička briga čovečanstva.*

1. Okvir analize i metodološke napomene

Pitanje značaja rasprave o prirodnim resursima u literaturi se razmatra s različitih aspekata. Nekoliko se pristupa relativno jasno izdvajaju kao dominantni (Rudra & Jensen, 2011). Širi kontekst obično je omeđen ekonomskim dimenzijama eksploatacije, upravljanja i zaštite prirodnih resursa. Ekonomski razvoj, investicioni tokovi i međunarodna trgovina na različite načine su direktno povezani s prirodnim resursima. Već dugo se polazi od stava da preterana eksploatacija prirodnih resursa na globalnom nivou ima za posledicu, između ostalog, jačanje tendencija preispitivanja postojećeg civilizacijskog modela organizacije. Uticaj načina eksploatacije prirodnih resursa i upravljanja prirodnim resursima na životnu sredinu posebno se razmatra. Za neke autore problemi s kojima se suočava savremeno ljudsko društvo u vezi s prirodnim resursima imaju dve zajedničke karakteristike. Oni se

* Doktor nauka, redovni profesor, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Srbija,
e-mail: dtodic@gmail.com

označavaju kao „tragedija zajedništva“ i imaju globalni značaj (Bodnar & Salathé, 2012). „Globalnost“ problema ističe u prvi plan i potrebu rasprave o pitanjima koja se odnose na „zajednički interes“, „zajedničku brigu“, „zajedničku baštinu“ itd. (Stec, 2010, p. 364). Jedan deo rasprava o prirodnim resursima jasno je orijentisan ka ispitivanju bezbednosnih aspekata upravljanja prirodnim resursima u kojima se uzroci (povodi) i posledice međunarodnih konflikata povezuju s prirodnim resursima. Prema nekim autorima (UN, 2012; Wisner, 2018, p. 964) postoji sve šire prihvatanje stava da postoji čvrsto elaborirana uloga prirodnih resursa u pokretanju, eskalaciji i održavanju nekih oružanih sukoba.

S pravnog stanovišta posmatrano, pitanje upravljanja prirodnim resursima obično se razmatra u okviru više oblasti i grana prava. Savremeno međunarodno pravo životne sredine relativno jasno prepoznaje „prirodu“ kao predmet regulisanja, zbog čega se ova grana prava često uzima, na „podrazumevajući“ način, kao polazna osnova za istraživanje odnosa između prirodnih resursa i prava (Natarajan & Khoday, 2014, pp. 576, 577). „Tradicionalni izvori međunarodnog prava“ iz čl. 38 Statuta Međunarodnog suda pravde označavaju se i kao ciljevi koji se sastoje u „zaštiti životne sredine i održivom korišćenju prirodnih resursa“ (UN, 2018, p. 4).¹ A razumevanje sadržaja i smisla suvereniteta država, pod pritiskom različitih činilaca procesa globalizacije, postaje predmet ozbiljnih rasprava.² Otuda je više razloga zbog kojih se i pitanje suvereniteta država nad prirodnim resursima može smatrati otvorenim za raspravu.³

U radu se ograničavam na ispitivanje normi međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine, budući da su u okviru ove oblasti razvijena neka ključna pravila zaštite životne sredine. Šire posmatrano, postoji verovanje (bez posebnog ispitivanja) da su „prirodni resursi“ obuhvaćeni (ili bi trebalo da su obuhvaćeni) u okviru onoga što se podrazumeva pod pojmom „životna sredina“.⁴

¹ Formulacija „održivo korišćenje prirodnih resursa“ može da usmeri raspravu o „pravu održivog razvoja“, kao posebnoj oblasti prava u čijem središtu su „prirodni resursi“. Pitanje odnosa ove oblasti i prava životne sredine ostaje nejasno i moglo bi predstavljati osnovu za posebnu analizu. Osim međunarodnog prava životne sredine, na koje se u ovom radu skreće posebna pažnja, celovita rasprava je uslovljena razumevanjem i tumačenjem stanja u drugim oblastima (pravu ljudskih prava, investicionom pravu, trgovinskom pravu, pravu oružanih sukoba itd.) (Romanin *et al.*, 2015).

² Pored opštih okolnosti (rastuća privredna i društvena međuzavisnost, ekonomske integracije, trgovina, kretanje kapitala, informacija, robe itd.) koje utiču da rasprava o „suverenitetu“ država danas poprima drugačije dimenzije, neki specifični aspekti razumevanja globalnih problema u oblasti životne sredine daju tome poseban doprinos. Šire vid. Stein, 2016, p. 299; French, 2001; Shinar, 2013; Donnelly, 2014; Lopez-Claros *et al.*, 2020.

³ Uticaj problema u oblasti životne sredine na suverenitet država French (2001) razmatra u svetlu dva pravila: obaveze država da ne prouzrokuju štetu životnoj sredini drugih država ili teritorija van nacionalne jurisdikcije i obaveze država da zaštite vlastitu životnu sredinu. Autor, razmatrajući ulogu međunarodnog prava u zaštiti životne sredine unutar državne teritorije, kao i uticaj na suverenitet države, postavlja dva pitanja: postoji li međunarodna obaveza (u nastajanju) država da štite vlastitu životnu sredinu i ima li šira međunarodna zajednica prava da se bavi pitanjem zaštite životne sredine u granicama pojedinačnih država? U oba slučaja pitanje suvereniteta država može da se postavi kao prethodno pitanje.

⁴ Ipak, treba imati u vidu da pitanje definicija zaslužuje detaljniju elaboraciju. Za potrebe ovog rada ukazuje se na to da je pojam „životna sredina“ različito definisan u međunarodnim, odnosno unutrašnjim izvorima prava, u zavisnosti od osnovnog predmeta regulisanja, kriterijuma koji se primenjuju itd. On obično obuhvata više elemenata, a (vrlo često) i međusobne odnose („interakcije“) između različitih elemenata (medijuma). Sve konsultovane definicije obuhvataju, na različite načine, i „prirodu“ i druge elemente koji su povezani s

Predmet analize su međunarodni ugovori u oblasti životne sredine globalnog i regionalnog karaktera koji se nalaze u registru međunarodnih ugovora koji se vodi kod Organizacije ujedinjenih nacija (dalje: UN) kao depozitara međunarodnih ugovora (lista dostupna na zvaničnom sajtu *United Nations Treaty Collection (UNTC) – Environment*).⁵ Metodološki posmatrano, uporedno se ispituje način kako se ovi međunarodni ugovori odnose prema „prirodnim resursima“ kroz potvrđivanje ili odbacivanje principa stalne suverenosti nad prirodnim resursima, odnosno priznavanje statusa „zajedničke brige čovečanstva“ za neke od njih. Jedinicu analize predstavlja međunarodni ugovor u oblasti životne sredine čiji je depozitar UN. Na osnovu toga se ukazuje i na mogući odgovor na pitanje da li međunarodni ugovori, kao najbrojniji izvori međunarodnog prava životne sredine, pružaju pravni okvir za regulisanje eksploatacije i zaštite prirodnih resursa. Značaj ovih međunarodnih ugovora za Republiku Srbiju (dalje: RS) ne dokazuje se posebno, već se on uzima kao takav, zbog činjenice da je RS članica dela ovih ugovora (Vukasović & Todić, 2021, pp. 69-75).

Osnovni cilj rada je ispitivanje postojećeg međunarodnopravnog okvira zaštite prirodnih resursa (između principa „suverenosti država nad prirodnim resursima“ i koncepta „zajedničke brige čovečanstva“).⁶ Suverenitet država nad prirodnim resursima se

prirodom, ali bi „resursni“ karakter takve „prirode“ trebalo razumeti primarno sa stanovišta njihovog značaja i uslova i okolnosti njihove (potencijalne) eksploatacije itd. Ako za osnovu uzmemo međunarodne ugovore, jedan od početnih kriterijuma za definisanje pojma „životna sredina“ bi mogao biti predmet regulisanja (ako o tome postoji saglasnost većine ili značajnog dela država). U tom slučaju bi se moglo reći da se pojam „životna sredina“ najčešće vezuje za biodiverzitet (i prirodu), klimatske promene, ozonski omotač, atmosferu (vazduh), zaštitu zemljišta i širenje pustinja, upravljanje vodama (morske i slatke), upravljanje otpadom i hemikalijama itd. Međunarodni sud pravde je mogućnosti definisanja pojma „životna sredina“ postavio na najšire osnove rekavši da „priznaje da životna sredina nije apstrakcija već predstavlja životni prostor, kvalitet života i samo zdravlje živih bića, uključujući nerođene generacije“ (ICJ, 1996, p. 19).

⁵ Lista obuhvata ukupno osamnaest međunarodnih ugovora multilateralnog ili regionalnog karaktera (sa 35 protokola, i/ili amandmana). Među ugovorima regionalnog karaktera nalaze se i međunarodni ugovori zaključeni u okviru Ekonomske komisije UN za Evropu (UNECE). Detaljnije vid. Todić, 2018a.

⁶ U vezi s načinom označavanja „zajedničke brige čovečanstva“ u literaturi postoje izvesne razlike. Npr. u delu Sands *et al.* (2002) govori se o sedam principa međunarodnog prava životne sredine (opštim principima i pravilima međunarodnog prava koji proističu iz ugovora, obavezujućih akata međunarodnih organizacija, prakse država i obaveza iz tzv. mekog prava), među kojima se ne spominje „zajednička briga čovečanstva“. Pozivajući se na Konvenciju o biološkoj raznovrsnosti, Kiss (1997, pp. 246, 257) uz formulaciju „zajednička briga čovečanstva“ koristi reč „princip“, a potom, ukazujući na „prostornu dimenziju“, govori o „konceptu zajedničke brige“. Slično je i kod Sheltona (2009, p. 85), kada se koristi formulacija „princip“ (Murillo, 2008, p. 145). Nasuprot „zajedničkoj baštini“, „zajednička briga“ je opšti koncept koji ne uključuje posebna pravila i obaveze, već uspostavlja opštu osnovu za delovanje dotične zajednice“. Na istom mestu autor govori i o „održivom razvoju“ kao „konceptu“ (Shelton, 2009, p. 85). Formulaciju „koncept“ koriste i neki drugi autori: Horn, 2015; Horn, 2004; Weiss, 2012. Naravno, na upotrebu formulacija utiče i definisanje sadržaja koji se u slučaju pojma „zajednička briga čovečanstva“ ponekad značajno proširuje (vid. Leal-Arcas, 2017). Heffron *et al.* (2018, p. 39) „princip zajedničke brige čovečanstva“ svrstavaju među deset principa prava klimatskih promena. Izgleda da ne postoji potpuno uniformno stanovište u pogledu odgovora na pitanje da li je „zajednička briga čovečanstva“, „koncept“ ili „princip“, isto kao što se ova zbrka dodatno pojačava neujednačenim korišćenjem drugih pojmova koji su u različitoj vezi sa „zajedničkom brigom“ (npr. „zajednička baština čovečanstva“) – jedan osvrt vid. kod: Joyner, 1999. Ovde se opredeljujemo da uz pojam „zajednička briga čovečanstva“ koristimo reč „koncept“ prevashodno zbog toga što relevantni međunarodni ugovori u oblasti životne sredine ne prepoznaju „zajedničku brigu čovečanstva“ kao „princip“. Okvirna konvencija UN o promeni klime „principe“ formuliše u čl. 3, dok se u preambuli „podseća“ na principe međunarodnog prava u okviru čega se govori o tome da države

sagledava kroz prizmu normi koje sadrže međunarodni ugovori u oblasti životne sredine, kao i shvatanja različitih autora.⁷ Istovremeno, ispituju se i norme međunarodnih ugovora kojima se zaštita „prirodnih resursa“ proširuje na područja van nacionalne jurisdikcije, kroz sadržaj i moguće domete koncepta „zajedničke brige čovečanstva“.⁸

2. Zaštita prirodnih resursa u međunarodnim ugovorima u oblasti životne sredine

2.1. Pojam „prirodni resursi“

Teškoće pri definisanju pojma „prirodni resursi“ ne bi se smele ignorisati, bez obzira na to što je taj pojam povezan sa životnom sredinom. U Rezoluciji Generalne skupštine UN br. 1803 (XVII) od 14. decembra 1962. godine, kao osnovnom dokumentu UN kojim se princip „stalnog suvereniteta nad prirodnim resursima“ formalno ustanovljava, „prirodni resursi“ se spominju četrnaest puta, od čega deset puta u formulaciji „prirodna bogatstva i resursi“ (UN, 1962). Međutim, nema posebnih naznaka o tome šta se pod time tačno podrazumeva, iako bi se o tome moglo zaključivati i na osnovu tumačenja celine dokumenta i konteksta. U celini, Rezolucija ostavlja otvorenim pitanja o kojima bi se moglo detaljnije raspravljati (Teson, 2015). U konsultovanoj literaturi koja se bavi pitanjem suvereniteta nad prirodnim resursima moguće je identifikovati više zajedničkih elemenata. Za potrebe ekonomskih analiza prirodni resursi se široko definišu kao prirodna dobra (sirovine) koja se javljaju u prirodi i koja se mogu koristiti za ekonomsku proizvodnju ili potrošnju (UN, 1997). Slično i kod Milutinovića (2020, p. 23). U studiji grupe autora (Yilanci, Aslan & Ozgur, 2021, p. 8), u cilju razlikovanja uticaja pojedinih resursa na ekonomski rast, govori se o pet vrsta prirodnih resursa (ugalj, šume, minerali, prirodni plin i nafta). U Istraživačkom priručniku za međunarodno pravo i prirodne resurse razlikuju se resursi koji su pod nacionalnom jurisdikcijom i van te jurisdikcije. Resursi pod nacionalnom jurisdikcijom razvrstani su u tri kategorije: biološki resursi (zemljište, šume, ribarstvo, divljač i predeli, genetički resursi), energija (pitanja vezana za korišćenje nafte, gasa, obnovljive energije, biogoriva) i „drugi resursi“, pod čime se razmatraju voda, minerali i arktički resursi. U grupi resursa koji su van nacionalne jurisdikcije posebno se analiziraju ribarenje na otvorenom moru, resursi Međunarodnog podmorja, morski genetički resursi, područja van nacionalne jurisdikcije i antartički resursi (Morgera & Kulovesi, 2016). Kada je reč o „očuvanju“, „zaštiti“ i „upravljanju“ prirodnim resursima, postoje različite definicije. Očuvanje se definiše kao zaštita divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa, a upravljanje prirodnim resursima

imaju „suvereno pravo korišćenja sopstvenih resursa“ (al. 8). Istovremeno se „reafirmiše princip suvereniteta država u međunarodnoj saradnji u vezi sa promenom klime“ (al. 9). Konvencija o biološkoj raznovrsnosti takođe ima poseban član koji je naslovljen sa „principi“ u kojem je formulisano „suvereno pravo“ država da eksploatišu sopstvene resurse.

⁷ Van ove rasprave, zbog ograničenog prostora, ostaje i pitanje razumevanja pojma „suverenitet“ država.

⁸ U radu se ne ulazi u raspravu o odnosima između koncepta „zajedničke brige čovečanstva“ i nekih srodnih principa i pojmova. French (2001, p. 394) skreće posebnu pažnju na dva: *res communis* i zajednička baština čovečanstva.

se odnosi na održivo korišćenje glavnih prirodnih resursa kao što su zemlja, voda, šume i ribarstvo (James *et al.*, 2021, p. 1).

2.2. Prirodni resursi u međunarodnim ugovorima u oblasti životne sredine – opšti pregled

Ako za osnovu analize uzmemo međunarodne ugovore u oblasti životne sredine koji se vode u registru UN kao depozitaru međunarodnih ugovora, onda se odmah uočava da je moguće relativno jasno identifikovati nekoliko oblasti u okviru kojih se pitanje odnosa prema prirodnim resursima može posebno razmatrati. Zaštita biljnog i životinjskog sveta mogla bi se smatrati prvom takvom grupom međunarodnih ugovora. Najšira osnova, kako po predmetu regulisanja tako i po geografskom obuhvatu područja (globalno) i broju država članica (univerzalno), definisana je u Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti koju je Republika Srbija potvrdila posebnim zakonom 2001. Pravila koja definiše ovaj međunarodni ugovor odnose se na „biološku raznovrsnost“, pod čime se podrazumeva „raznovrsnost živih organizama u svim okvirima uključujući, između ostalog, suvozemne, morske i druge vodene ekosisteme i ekološke komplekse čiji su deo“, što uključuje i „raznovrsnost u okviru vrste, između vrsta i između ekosistema“ (čl. 2).⁹ Pod „resursima“ se u Konvenciji misli na „biološke resurse“ u koje spadaju „genetički resursi, organizmi i njihovi delovi, populacija ili bilo koje druge biotičke komponente ekosistema sa stvarnom ili potencijalnom namenom ili korišćenja za čovečanstvo“ (čl. 2).¹⁰ Pritom bi se moralo imati u vidu da je osnovna intencija ovog međunarodnog ugovora da reguliše ponašanje država u odnosu prema „biološkim resursima“, što je eksplicitno propisano na više mesta (od preambule do dela u kojem se propisuju konkretnije obaveze i prava država).¹¹ Pokušaj definisanja jasnije granice s nekim srodnim pojmovima za potrebe onoga čime se ovaj međunarodni ugovor bavi (uključujući i pojam „prirodnih resursa“) učinjen je kroz definiciju pojma „biološki resursi“ i „genetički resursi“. Ipak, u Konvenciji se pravi i jasna referenca prema „prirodnim resursima“, ali taj pojam nije na poseban način definisan, već bi se iz norme čl. 15 moglo zaključiti da se pod tim pojmom podrazumeva širi spektar pitanja. Naime, u pomenutom članu se propisuju pravila koja se odnose na „pristup genetičkim resursima“. Istovremeno, „priroda“ se spominje i u kontekstu prava i obaveza koji se odnose na „prirodna staništa“, „prirodnu sredinu“ i „prirodne ekosisteme“.

⁹ Sadržaj ove odredbe nas upućuje na potrebu definisanja pojma „ekosistem“ koji se u posebnom stavu čl. 2 Konvencije definiše kao „dinamički kompleks zajednice biljaka, životinja, mikroorganizama i njihove nežive okoline, koji međusobno deluju kao jedna ekološka celina“.

¹⁰ Posebno su definisani „genetički resursi“ pod kojima se podrazumeva „genetički materijal od stvarne ili potencijalne vrednosti“. S tim u vezi je i pojam „genetički materijal“ koji obuhvata „bilo koji materijal biljnog, životinjskog, mikrobijalnog ili drugog porekla koji sadrži funkcionalne jedinice nasleđa (čl. 2, tač. 9 i 10 Konvencije). Protokol iz Nagoje o pristupu genetičkim resursima i pravednoj i jednakoj raspodeli koristi koje proističu iz njihovog korišćenja uz Konvenciju o biološkoj raznovrsnosti iz 2010. (ratifikovan u Srbiji 2018) upućuje na definicije iz Konvencije i istovremeno pod pojmom „korišćenje genetičkih resursa“ podrazumeva „izvođenje istraživanja i razvoj genetičkih i/ili biohemijskih jedinjenja koja predstavljaju genetičke resurse, uključujući i putem primene biotehnologije kao što je definisano u članu 2 Konvencije“ (čl. 2, tač. v Protokola).

¹¹ Npr. u preambuli Ugovora se „ponovo potvrđuje da države imaju suverena prava na sopstvene biološke resurse“, zatim se „potvrđuje“ da su „države odgovorne za očuvanje svoje biološke raznovrsnosti i korišćenje sopstvenih bioloških resursa na održiv način“ itd.

Međutim, posebne obaveze u vezi s „prirodnim resursima“ nisu propisane.¹²

Šume nisu na poseban način identifikovane kao predmet zaštite u međunarodnim ugovorima globalnog ili regionalnog karaktera (od značaja za RS), iako bi se o tome moglo detaljnije raspravljati zbog veza između zaštite pojedinih elemenata biljnog i životinjskog sveta i šuma.

Zemljište kao predmet zaštite, u okviru međunarodnog prava životne sredine, prepoznato je tek u poslednjoj fazi razvoja ove grane međunarodnog prava. Na globalnom nivou se ta vrsta zaštite odnosi na prava i obaveze država koji proističu iz Konvencije UN o borbi protiv dezertifikacije u zemljama s teškom sušom i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi iz 1994. Zemljište na koje se odnosi ovaj međunarodni ugovor obuhvata „terestrični bioproduktivni sistem koji obuhvata zemljište, vegetaciju, druge žive vrste i ekološke i hidrološke procese koji se odvijaju unutar tog sistema“ (čl. 1, tač. d Konvencije), a nekoliko procesa u vezi s kojima su propisane izvesne obaveze i prava država definisani su na specifičan način. To su procesi koji su označeni kao „dezertifikacija“, „suša“ i „degradacija zemljišta“.

Rude i rudna bogatstva nisu predmet zaštite u okviru posebnog međunarodnog ugovora. Međutim, predmet regulisanja su upravljanje nekim procesima u okviru proizvodnje i upotreba određenih elemenata povezanih s rudama. Na globalnom nivou je Minimata konvencija o živi iz 2013. godine verovatno najjasniji primer, dok bi se međunarodni ugovori koji imaju za predmet regulisanja korišćenje fosilnih goriva (u sektoru energetike) morali posebno razmatrati.

Upravljanje vodama je jedno od najčešćih pitanja kojima se bavi međunarodno pravo životne sredine. Razvijen je čitav niz međunarodnih ugovora na svim nivoima (od globalnog nivoa, preko subregionalnih i regionalnih nivoa do lokalnih) koji imaju za cilj regulisanje odnosa između država povodom različitih vidova korišćenja vodnih resursa. Dva međunarodna ugovora zaslužuju da se na njih posebno ukaže. Na globalnom nivou zaključena je Konvencija o pravu neplovidbenih korišćenja međunarodnih vodotokova iz 1997, ali je daleko od toga da dostigne univerzalnost u pogledu članstva.¹³ „Vodni resursi“ se uzimaju kao jedan od „faktora od značaja za pravično i razumno korišćenje“ (čl. 6 navedene konvencije)¹⁴.

Istovremeno, Konvencija propisuje obaveze i prava država članica koje se odnose na „obavezu neprouzrokovanja značajne štete“ (čl. 7), „opštu obavezu saradnje“ (čl. 8), redovnu razmenu podataka i informacija (čl. 9) itd.

Drugi međunarodni ugovor koji se odnosi na vodne resurse je regionalnog karaktera. Zaključen je u okviru Ekonomske komisije UN za Evropu. Reč je o Konvenciji o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera iz 1992. godine (ratifikovana

¹² Beyerlin & Holzer (2013) naglašavaju da je, sa stanovišta terminologije, pojam „prirodni resursi“ uži od pojma „priroda“, ali širi od pojma „biološki diverzitet“.

¹³ Iako je otvoren za potpisivanje za sve države i organizacije regionalnih ekonomskih integracija (dakle, globalni po svom karakteru), ovaj međunarodni ugovor sa 37 država članica na dan 26. 5. 2020. je jedini međunarodni ugovor ovakvog karaktera koji ima ovako skroman broj država u svom članstvu.

¹⁴ U Konvenciji se kaže da „korišćenje međunarodnog vodotoka na pravičan i razuman način, u smislu člana 5 ove Konvencije, zahteva uzimanje u obzir svih relevantnih faktora i okolnosti, uključujući: [...] (f) očuvanje, zaštitu, razvoj i ekonomiju korišćenja vodnih resursa vodotoka i troškove mera preduzetih u tom cilju; [...]“ (aut. pod.)

u Srbiji 2013) u kojoj se jasnije prepoznaje voda kao „resurs“. Konvencija u delu kojim se regulišu opšte obaveze svih strana ugovornica propisuje da će strane „preduzeti sve odgovarajuće mere za sprečavanje, kontrolu i smanjenje bilo kakvog prekograničnog uticaja“, kao i to da će preduzeti sve odgovarajuće mere da „obezbede da se prekogranične vode koriste u skladu sa ekološki zasnovanim i racionalnim upravljanjem vodom, očuvanjem vodnih resursa [istakao autor] i zaštitom životne sredine“ (čl. 2, tač. 2). Govoreći o načelima kojima će se strane ugovornice „rukovoditi“ prilikom preduzimanja mera iz čl. 2, u Konvenciji je propisano da će se „vodnim resursima [...] upravljati tako da se potrebe sadašnjih generacija zadovoljavaju ne ugrožavajući pritom mogućnost zadovoljavanja potreba budućih generacija“ (čl. 2, tač. 5v).

Zaštita vazduha, za koji je prekogranični karakter takođe neupitan, regulisana je posebnom grupom međunarodnih ugovora. Konvencija o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima, ratifikovana 1986, spominje „biološke resurse i ekosisteme“ kada definiše izraz „zagađivanje vazduha“, vezujući ga za posledice „štetnog delovanja“ materija i energije koje čovek „unos u atmosferu“ (čl. 1, tač. a). Pravila koja ovaj međunarodni ugovor propisuje odnose se na region Ekonomske komisije UN za Evropu,¹⁵ dok se na globalnom nivou ključnim ugovorom u ovoj oblasti može smatrati Okvirna konvencija UN o promeni klime. Pitanje na koji način i do koje mere se „klima“ može smatrati „resursom“ izgleda izlišno ako se detaljnije pogleda sadržaj normi iz ovog međunarodnog ugovora. Pod pojmom „klimatski sistem“ ovaj ugovor označava „celinu koja obuhvata atmosferu, hidrosferu, biosferu i geosferu i njihove interakcije“, a „resursi“ se eksplicitno spominju na nekoliko mesta. Prvi put je to učinjeno baš u kontekstu „suverenog prava korišćenja sopstvenih resursa“ (al. 8 Preambule), zatim u kontekstu prava svih zemalja, a posebno zemalja u razvoju na pristup resursima (al. 22 Preambule), obaveze svih članica u vezi s principom „zajedničke ali izdiferencirane odgovornosti“ (da „sarađuju u pripremama za prilagođavanje uticajima promene klime; razrađuju i razvijaju odgovarajuće i integrisane planove za upravljanje priobalnim zonama, vodnim resursima i poljoprivredom“ – čl. 4, tač. 1e), kao i u kontekstu obaveza članica – „razvijenih zemalja i ostalih strana navedenih u Aneksu I“ u pogledu preduzimanja odgovarajućih mera ublažavanja klime (čl. 4, tač. 2a).¹⁶

2.3. Stalni suverenitet nad prirodnim resursima

Kao što je već naznačeno Rezolucijom Generalne skupštine UN iz 1962. godine, ustanovljen je princip suvereniteta država nad prirodnim resursima zbog čega je, pri tumačenju smisla ovog principa, nužno imati u vidu okolnosti u kojima je dokument usvojen i njegove ciljeve.¹⁷ Kada se pogleda sadržaj trenutno važećih međunarodnih ugovora, jasno

¹⁵ Ova pravila su detaljnije razrađena kroz osam protokola koji su tri puta menjani ili dopunjavani.

¹⁶ Ovde se članice obavezuju da pri preduzimanju mera „uzmu u obzir razlike u polaznim stanovištima i pristupima ovih zemalja ekonomskim strukturama i baznim resursima, potrebu za očuvanjem jakog i stabilnog ekonomskog rasta, raspoložive tehnologije i druge konkretne okolnosti, kao i potrebu za pravednim i odgovarajućim doprinosom svake od ovih Strana u globalnim naporima na realizaciji postavljenog cilja“.

¹⁷ Ovo se pre svega odnosi na činjenicu da je ovde ustanovljen „suverenitet država“ nerazdvojno povezan s pravom naroda na samoopredeljenje, što nije predmet rasprave u ovom članku (šire vid. Todić, 2018b).

se uočava da je pomenuti princip u međuvremenu doživeo izvesne promene – dopunjen je, a njegove granice su precizirane. Naime, međunarodni ugovori osim što sadrže jasne odredbe kojima se upućuje na priznavanje i obavezu poštovanja „suvereniteta država nad prirodnim resursima“, propisuju i izvesne obaveze država. U Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti (1992) razlikuju se „suverena prava (država) na sopstvene biološke resurse“ (al. 4 Preambule) od „suverenog prava da eksploatišu sopstvene resurse“ (čl. 3). Opšti okvir „suverenog prava“ država je utemeljen u Povelji UN i principima međunarodnog prava. Međutim, istovremeno ovo pravo država se ograničava obavezom da „eksploatacija“ mora biti u skladu s njihovim „politikama zaštite životne sredine“, kao i njihovom odgovornosti u pogledu „osiguranja da aktivnosti u okviru njihove jurisdikcije ili kontrole ne prouzrokuju štetu po životnu sredinu drugih država ili oblasti van granica nacionalne jurisdikcije“. Dakle, dogradnja principa suvereniteta država proklamovanog 1962. godine učinjena je kroz propisivanje odgovornosti država koja se odnosi na druge države, kao i područja van njihove nacionalne jurisdikcije.¹⁸

Bez obzira na razlike u materijalnom karakteru onoga što se reguliše, skoro identičnu odredbu o suverenitetu država sadrži i Okvirna konvencija UN o promeni klime (1992). Ona već u preambuli kaže da „države imaju suvereno pravo korišćenja sopstvenih resursa u skladu sa svojom politikom u oblasti životne sredine i razvoja kao i odgovornost da aktivnosti u okviru njihove jurisdikcije ili kontrole ne nanose štetu životnoj sredini drugih država ili regiona izvan granica pod nacionalnom jurisdikcijom“.¹⁹ I sve to u skladu s Poveljom UN i principima međunarodnog prava.²⁰ Na sličan način se i u Stokholmskoj konvenciji o dugotrajnim organskim zagađujućim supstancama iz 2001. „naglašava“ suvereno pravo država da „koriste sopstvene resurse“ (al. 10 Preambule). Uz „ponovno potvrđivanje“ načela 2 Deklaracije iz Rija o zaštiti životne sredine i razvoju i Konvencija o borbi protiv dezertifikacije u zemljama s teškom sušom i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi (1994), naglašava „suvereno pravo“ koje države imaju u pogledu „vlastitih prirodnih resursa“ (al. 15 Preambule). Međutim, jedan deo međunarodnih ugovora ne sadrži pozivanje na princip suvereniteta. Može biti interesantno da je takav slučaj s Konvencijom o pravu neplovidbenih korišćenja međunarodnih vodotokova (1997), Minamatskom konvencijom o živi (2013) i Bazelskom konvencijom o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada (1989).

¹⁸ Sprečavanje prekogranične štete koje se uzima kao centralni element ovako propisanog pravila o suverenitetu država nad prirodnim resursima smatra se „principom“ savremenog međunarodnog prava životne sredine i „pravilom“ međunarodnog običajnog prava. Njegovi koreni se vezuju za arbitražnu presudu u slučaju topionice bakra iz 1938. godine da bi u međuvremenu bio „oblikovan“ različitim instrumentima u okviru UN, regionalnim instrumentima, odlukama Međunarodnog suda pravde itd. (UN, 2018, p. 7).

¹⁹ ILA izveštaj za polaznu osnovu „konceptualizacije globalne klime kao podeljenog i zajedničkog resursa“ uzima princip stalnog suvereniteta nad prirodnim resursima, koji je sadržan u Rezoluciji Generalne skupštine 1803 (XVII) i čl. 1 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, odnosno Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ILA, 2012, p. 22).

²⁰ Iz citirane odredbe UNFCCC-a vidi se da se uporedo s principom suverenosti ističe i princip odgovornosti države. To je, dakle, deo jedinstvene celine i odgovornost država za stanje u oblasti životne sredine, naročito kada ono pričinjava štetu drugoj državi, nije uopšte sporna. Na ovo se naslanja i obaveza država da ne prouzrokuju štetu životnoj sredini koja se često formuliše i kao poseban princip. Na sličan način je formulisano „suvereno pravo“ država „da eksploatišu svoja vlastita bogatstva“ i u preambuli Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača (al. 2 Preambule).

S druge strane, kada se radi o regionalnim međunarodnim ugovorima čiji su depozitar UN, jedino Konvencija o prekograničnim efektima industrijskih udesa, ratifikovana u Srbiji 2009, zaključena u okviru Ekonomske komisije UN za Evropu, upućuje na načelo 2 Deklaracije iz Rija o zaštiti životne sredine i razvoju koje se odnosi na suverena prava država „da koriste vlastite resurse“ (al. 8 Preambule). Ovome bi trebalo dodati da i Regionalni sporazum o pristupu informacijama, učešću javnosti i pravdi u pitanjima koja se tiču životne sredine u Latinskoj Americi i Karibima u čl. 3 eksplicitno potvrđuje „princip stalnog suvereniteta država nad njihovim prirodnim resursima“ kao jedan od jedanaest „principa u primeni Sporazuma“.

2. 4. „Zajednička briga čovečanstva“

U dva međunarodna ugovora u oblasti životne sredine globalnog značaja eksplicitno se konstatuje da pitanja kojima se oni bave predstavljaju „zajedničku brigu čovečanstva“.²¹ Taj koncept je primenjen u slučaju „klimatskih promena“ i „biološke raznovrsnosti“.²² Osim dva pomenuta ugovora, ostaje otvoreno pitanje koji još međunarodni ugovori u oblasti životne sredine imaju za svoje polazište koncept „zajedničke brige čovečanstva“.²³ Weiss (2012) se zalaže za to da „kvantitet i kvalitet sveže vode i pristup vodi“ postane zajednička briga čovečanstva. Cullet (2011) smatra da bi prihvatanje stava da je voda zajednička briga čovečanstva unapredilo raspravu utoliko što bi time bio učinjen prvi korak koji vodi priznanju da se voda, kao resurs, mora posmatrati na kvalitativno drugačiji način, tj. prepoznavanju da zaslužuje brigu celog čovečanstva. Autor sugeriše da takva kvalifikacija, sama po sebi, neće dovesti do promena, a to zapažanje potvrđuju i drugi primeri. U stvari jedna od glavnih „vidljivih“ posledica kod biološke raznovrsnosti, koja je zajednička briga čovečanstva, jeste ta što države sada ostvaruju „suverena prava“, a ne puni suverenitet. Nedovoljna jasnoća koncepta bila je razlog, kako navodi Castillo-Winckels (2016), na koji su ukazali članovi Komisije za međunarodno pravo povodom Odluke te komisije iz 2015. godine da iz svog Nacrta smernica o zaštiti atmosfere ukloni koncept da je degradacija atmosferskih uslova „zajednička briga čovečanstva“, uz dodatni razlog

²¹ O implikacijama koncepta „zajedničke brige“ i njegovoj primeni u međunarodnom pravu životne sredine prvi se put raspravljalo na Sastanku Grupe pravnih stručnjaka za ispitivanje koncepta zajedničke brige čovečanstva u vezi s globalnim pitanjima životne sredine (Sastanak pravnih stručnjaka) na Univerzitetu Malte u decembru 1990. (Horn, 2015, p. 25). Međutim, ideja „zajedničke brige“ spominjala se u međunarodnom pravu pre rasprave o klimatskim promenama, a u kontekstu rešavanja problema koji se odnose na zajedničku nadležnost i resurse. Korene vuče iz predloga koji se odnose na zaštitne funkcije na otvorenom moru. Još se 1949. godine smatralo da je zaštita tuna i drugih riba „od zajedničke brige“ za strane u određenim ugovorima (Cottier *et al.*, 2014). Izraz „zajednička briga“ istaknut je i u Izveštaju Međunarodne komisije za životnu sredinu i razvoj 1987. godine (UNEP, 1987). Prvi deo Izveštaja, pod naslovom „zajednička briga“, govori o potrebi ujedinjavanja globalne zajednice u rešavanju zajedničkih problema. Vid. i: Bowling *et al.*, 2018.

²² Tokom pregovora o Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti, pregovarači su se složili s izrazom „zajednička briga čovečanstva“ delimično jer je, prema njihovom mišljenju, „to podrazumevalo međugeneracijsku pravednost i pravičnu podelu tereta“ (Bowling *et al.*, 2018, p. 3).

²³ Na „zajedničku brigu čovečanstva“ podseća se i u Afričkoj konvenciji o zaštiti prirode i prirodnih resursa (Maputo, 2003), ali u kontekstu „očuvanja globalne životne sredine“. „Očuvanje životne sredine Afrike“ smatra se „primarnom brigom svih Afrikanaca“ (al. 4 Preambule).

što je izostala podrška u praksi država za njegovo uključivanje. Koncept zajedničke brige čovečanstva povezan je i s načelom zajedničke baštine čovečanstva, koje se uopšteno odnosi na geografska područja ili resurse, dok se zajednička briga čovečanstva tiče određenih pitanja. Stoga bi idejni okvir zajedničke baštine bio prikladniji za upravljanje održivim korišćenjem zajedničkih resursa, dok koncept zajedničke brige čovečanstva pruža osnovu za zaštitu zajedničkih resursa kojima pretil globalni problem. I Scholtz (2008, pp. 335, 336) konstatuje da tačno značenje i status „zajedničke brige čovečanstva“ nisu jasni u međunarodnom pravu, ali se ne može reći da to nema nikakvih implikacija na države. Pojam „zajedničke brige čovečanstva“ ukazuje na to da je globalna životna sredina odgovornost i interes svih država, da nijedna država ne može samostalno preduzimati radnje koje mogu biti štetne za globalnu životnu sredinu i da nije potpuno nezamislivo da se neka pitanja koja su od „zajedničkog interesa“ mogu razviti u obaveze *erga omnes*. U nastavku autor, pozivajući se na druge izvore, sugerise da bi za „zajedničku brigu“ moglo biti ključno i to da bi trebalo da se troškovi aktivnosti ravnomerno podele među državama, uzimajući u obzir istorijske doprinose i sadašnje tehničke i finansijske mogućnosti. Soltau (2016, pp. 207, 208) tvrdi da osnovne karakteristike zajedničke brige čovečanstva uključuju sledeće: 1. interesi nadilaze interese pojedinih država i dotiču se vrednosti ili etike od globalnog značaja; 2. pretnje takvim interesima obeležene su njihovom težinom i potencijalnom nepovratnom posledicom; i 3. zaštita interesa zahteva kolektivno delovanje i kolektivnu odgovornost. Cottier *et al.* (2014, pp. 18-23), razrađujući smisao i sadržaj zajedničke brige, u cilju definisanja takvog principa, posebno razmatraju četiri elementa: dužnost saradnje, odgovornost „kod kuće“, odgovornost „u inostranstvu“ i poštovanje postojećih obaveza. Osnovom „novonastajućeg načela u međunarodnom pravu“ autori smatraju obavezu saradnje, obavezu delovanja unutar granica države i pravo na preduzimanje radnji, iako to povlači za sobom ekstrateritorijalne efekte u rešavanju problema koji su označeni kao „zajednička briga“ (Cottier *et al.*, 2014, p. 25).

3. Zaključak

Širi kontekst rasprave o mestu prirodnih resursa u međunarodnim ugovorima u oblasti životne sredine određen je značajem koji prirodni resursi imaju za ekonomski razvoj i odnose između država povodom eksploatacije, upravljanja i zaštite tih resursa. Iako na prvi pogled može da izgleda da prirodni resursi nisu eksplicitno formulisani kao predmet regulisanja u međunarodnim ugovorima u oblasti životne sredine, zaštita prirodnih resursa se može prepoznati u značajnom delu međunarodnih ugovora. Posredstvom činjenice da prirodni resursi predstavljaju deo pojma „životna sredina“, kao i činjenice da analizirani međunarodni ugovori direktno upućuju na princip suvereniteta država nad prirodnim resursima, prepoznatljivost prirodnih resursa se može jasno pratiti u međunarodnim ugovorima koji se odnose na biljni i životinjski svet (i biološku raznovrsnost u celini), upravljanje vodama i zemljištem. Pozivanje na princip stalnog suvereniteta država nad prirodnim resursima evidentno je i kod ugovora kojima se reguliše zaštita vazduha i klimatske promene. Na ovakav način prepoznat princip predstavlja neku vrstu opšteg

okvira aktivnosti država i međunarodne zajednice u celini. Ipak, domete principa bi trebalo tumačiti vodeći računa o okolnostima u kojima je nastao, ali i elementima nadogradnje formulisanim u savremenim međunarodnim ugovorima. To se pre svega odnosi na ograničenja suvereniteta nad prirodnim resursima u vidu odgovornosti država za stanje u oblasti životne sredine na svojoj teritoriji, teritoriji drugih država i teritoriji van nacionalne jurisdikcije. Na taj način princip suvereniteta dobija nove elemente pretačući svoj smisao u princip sprečavanja prekogranične štete. Smisao i sadržaj koncepta „zajedničke brige čovečanstva“, koji je formulisan u dva međunarodna ugovora globalnog karaktera (Okvirnoj konvenciji UN o promeni klime i Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti), trebalo bi tražiti u nastojanju da se „globalni“ značaj određenih pitanja u oblasti životne sredine posebno naglasi kroz isticanje obaveza svih država u pogledu njihove zaštite i saradnje. Ipak, pitanje karaktera odnosa između principa suvereniteta nad prirodnim resursima i „zajedničke brige čovečanstva“ trebalo bi tumačiti pažljivo, uz uvažavanje savremenih tendencija u razvoju međunarodnog prava životne sredine i opštih promena u razumevanju suvereniteta država u globalizacijskim okolnostima. Pravni karakter principa suvereniteta nad prirodnim resursima ima svoje utemeljenje u okolnostima kada je nastao, kao i potvrdu u kasnijoj praksi i tumačenju. Koncept „zajedničke brige čovečanstva“, bez obzira na to što se on negde već sada označava i kao „princip“, trebalo bi posmatrati kao princip u nastajanju. Za njegove ključne elemente (globalni karakter problema, obaveza saradnje države, obaveza sprečavanja prekogranične štete itd.) trenutno se ne bi moglo smatrati da su u suprotnosti s principom suverenosti nad prirodnim resursima. Ipak, razvoj i buduća praksa u tumačenju sadržaja „principa“ i „koncepta“ bi trebalo da pokažu u kojoj tački bi njihov međusobni odnos mogao poprimiti i karakteristike međusobne isključivosti.

Literatura

- Beyerlin, U. & Holzer, V. 2013. Conservation of Natural Resources. In: Wolfrum, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*. Oxford: OUP, online ed. Dostupno na: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1569#>.
- Bodnar, T. & Salathé, M. 2012. Governing the Global Commons with Local Institutions. *PloS ONE*, 7(4), pp. 1-7. doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0034051>.
- Bowling, C., Pierson, E. & Ratté, S. 2018. *The Common Concern of Humankind: A Potential Framework for a New International Legally Binding Instrument on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity in the High Seas*. Dostupno na: https://www.un.org/depts/los/biodiversity/prepcom_files/BowlingPiersonandRatte_Common_Concern.pdf, (16. 5. 2021).
- Castillo-Winckels, N.S. 2016. Why “Common Concern of Humankind” Should Return to the Work of the International Law Commission on the Atmosphere. *Georgetown Environmental Law Review*, 29(1), pp. 131-152.
- Cottier, T., Aerni, P., Karapinar, B., Matteotti, S., de Sèpibus J. & Shingal, A. 2014. *The Principle of Common Concern and Climate Change*, Working Paper No 2014/18,

- June 2014. Dostupno na: https://www.wti.org/media/filer_public/0d/a9/0da93bab-02b6-49f3-a789-d8f4a0ab3982/cottier_et_al_common_concern_and_climate_change_archiv_final_0514.pdf, (25. 8. 2021).
- Cullet, P. 2011. Water Law in a Globalised World: The Need for a New Conceptual Framework, *Journal of Environmental Law*, 23(2), pp. 233-254. doi: <https://doi.org/10.1093/jel/eqr003>.
- Donnelly, J. 2014. State Sovereignty and International Human Rights. *Ethics & International Affairs*, 28(2), pp. 225-238.
- French, A.D. 2001. A Reappraisal of Sovereignty in the Light of Global Environmental Concerns, *Legal Studies*, 21(3), pp. 376-399.
- Heffron, R., Rønne, A., Tomain, J., Bradbrook, A. & Talus, K. 2018. A Treatise for Energy Law. *The Journal of World Energy Law & Business*, 11(1), pp. 34-48. doi: <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwx039>.
- Horn, L. 2004. The Implications of the Concept of Common Concern of Human Kind on Human Right to Healthy Environment. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, 1(2), pp. 233-268.
- Horn, L. 2015. Climate Change and the Future Role of the Concept of the Common Concern of Humankind. *Australian Journal of Environmental Law*, 2(1), pp. 24-56.
- ICJ. 1996. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996.
- ILA. 2012. *Legal Principles Relating to Climate Change*. International Law Association, Sofia Conference.
- James, R., Gibbs, B., Whitford, L., Leisher, C., Konia, R. & Butt, N. 2021. Conservation and Natural Resource Management: Where Are All the Women?. *Oryx*, pp. 1-8. doi: <https://doi.org/10.1017/S0030605320001349>.
- Joyner, C. C. 1999. The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law. *Emory International Law Review*, 13(2), pp. 615-628.
- Kiss, A. 1997. The Common Concern of Mankind. *Environmental Policy and Law*, 27(4), pp. 244-247.
- Leal-Arcas, R. 2017. Sustainability, Common Concern, and Public Goods. *George Washington International Law Review*, 49(4), pp. 801-878.
- Lopez-Claros, A., Dahl, A., & Groff, M. 2020. Responding to Global Environmental Crises. In: *Global Governance and the Emergence of Global Institutions for the 21st Century*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 360-378.
- Milutinović, S. 2020. *Upravljanje prirodnim resursima*. Niš: Fakultet zaštite na radu.
- Morgera, E. & Kulovesi, K. (eds). 2016. *Research Handbook on International Law and Natural Resources*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 137-448. Dostupno na: <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/research-handbook-on-international-law-and-natural-resources-9781783478323.html>, (10. 5. 2021).
- Murillo, J. 2008. Common Concern of Humankind and Its Implications in International Environmental Law. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, 5(2), pp. 133-148.

- Natarajan, U. & Khoday, K. 2014. Locating Nature: Making and Unmaking International Law. *Leiden Journal of International Law*, 27(3), pp. 573-593. doi: <https://doi.org/10.1017/S0922156514000211>.
- Romanin Jacur, F., Bonfanti, A. & Seatzu, F. (eds). 2015. *Natural Resources Grabbing: An International Law Perspective*. Leiden/Boston: Brill, Nijhoff.
- Rudra, N. & Jensen, M. 2011. Globalization and the Politics of Natural Resources. *Comparative Political Studies*, 44(6), pp. 639-661.
- Sands, P., Peel, J., Fabra, A. & Mac Kenzie, R. 2012. General Principles and Rules. In: *Principles of International Environmental Law*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 187-237. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139019842.012>.
- Scholtz, W. 2008. Custodial Sovereignty: Reconciling Sovereignty and Global Environmental Challenges Amongst the Vestiges of Colonialism. *Netherlands International Law Review*, 55(3), pp. 323-341.
- Shelton, D. 2009. Common Concern of Humanity. *Environmental Policy and Law*, 39(2), pp. 83-86.
- Shinar, C. 2013. The Challenges Posed to Welfare States by Globalization. *European Review*, 21(3), pp. 448-464.
- Soltau, F. 2016. The Common Concern of Humankind. In: Gray, K.R., Tarasofsky, R. & Carlarne, C. (eds), *The Oxford Handbook of International Climate Change Law*. Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL]. doi: <https://doi.org/10.1093/law/9780199684601.003.0010>.
- Stec, S. 2010. Humanitarian Limits to Sovereignty: Common Concern and Common Heritage Approaches to Natural Resources and Environment. *International Community Law Review*, 12(3), pp. 361-390.
- Stein, A. 2016. The Great Trilemma: Are Globalization, Democracy, and Sovereignty Compatible?. *International Theory*, 8(2), pp. 297-340.
- Teson, F.R. 2015. Revising International Law: A Liberal Account of Natural Resources. *San Diego Law Review*, 52(5), pp. 1123-1148.
- Todić, D. 2018a. *Ujedinjene nacije, međunarodni ugovori i životna sredina*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Todić, D. 2018b. The Right to Self-determination and Sovereignty over Natural Resources in International Law: Ranges and Limitations. In: Proroković, D. (ed.), *Kosovo: Sui Generis or Precedent in International Relations*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, pp. 137-169.
- Vukasović, V. & Todić, D. 2021. *Environmental Law in Serbia*. The Netherlands: Wolters Kluwer.
- Weiss, E. 2012. The Coming Water Crisis: Common Concern of Humankind. *Transnational Environmental Law*, 1(1), pp. 153-168.
- Wisner, S. 2018. Criminalizing Corporate Actors for Exploitation of Natural Resources in Armed Conflict: UN Natural Resources Sanctions Committees and the International Criminal Court. *Journal of International Criminal Justice*, 16(5), pp. 963-983. doi: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqy060>.

Yilanci, V., Aslan, M. & Ozgur, O. 2021. Disaggregated Analysis of the Curse of Natural Resources in Most Natural Resource-abundant Countries. *Resources Policy*, 71. doi: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102017>.

Pravni izvori

- UN Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997. [Konvencija o pravu neplovidbenih korišćenja međunarodnih vodotokova]. Dostupno na: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/09/19980925%2006-30%20PM/Ch_XXVII_12p.pdf.
- UN Minamata Convention on Mercury, 2013. [Minamatska konvencija o živi]. Dostupno na: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2013/10/20131010%2011-16%20AM/CTC-XXVII-17.pdf>, (12. 7. 2021).
- UN 1962. GAR 1803 (XVII). Permanent Sovereignty over Natural Resources. Dostupno na: [https://www.undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/1803\(XVII\)](https://www.undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/1803(XVII)), (16. 5. 2021).
- UN 1997. Glossary of Environment Statistics, Studies in Methods, Series F, No. 67, New York: United Nations. Dostupno na: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1740> UN 2012.
- UN 2012. Interagency Framework Team for Preventive Action, Toolkit and Guidance for Preventing and Managing Land and Natural Resources Conflict.
- UN 2018. Gaps in International Environmental Law and Environment-related Instruments Towards a Global Pact for the Environment. Report of the Secretary-General, GA, A/73/419, 30 November 2018.
- UNEP 1987. Report of the World Commission on Environment and Development, UNEP/GC.14/13, 14 April 1987. Dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/133790?ln=en>, (25. 8. 2021).
- UNTC. *United Nations Treaty Collection (UNTC) – Environment*. Dostupno na: https://treaties.un.org/pages/Treaties.aspx?id=27&subid=A&clang=_en, (15. 5. 2021).
- Zakon o potvrđivanju Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnih otpada, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 2/1999.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija o biološkoj raznovrsnosti, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/2001.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije UN o borbi protiv dezertifikacije u zemljama sa teškom sušom i dezertifikacijom, posebno u Africi, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 102/2007.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o prekograničnim efektima industrijskih udesa, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/1986.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera i amandmana na čl. 25 i 26 Konvencije o zaštiti i korišćenju prekograničnih vodotokova i međunarodnih jezera, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2013.

Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije UN o promeni klime sa aneksima, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 2/1997.

Zakon o potvrđivanju Protokola iz Nagoje o pristupu genetičkim resursima i pravednoj i jednakoj raspodeli koristi koje proističu iz njihovog korišćenja uz Konvenciju o biološkoj raznovrsnosti. *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2018.

Dragoljub C. Todić, PhD

Full-time Professor, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia

e-mail: *dtodic@ymail.com*

NATURAL RESOURCES IN INTERNATIONAL TREATIES – FROM THE SOVEREIGN RIGHTS OF STATES TO THE COMMON CONCERN OF HUMANKIND

Summary

The paper points out the importance of natural resources and discusses their international legal protection. It analyses the UN deposited international agreements in the field of environment as well as the views of various authors. In specific, relations of the international agreements with the principle of permanent sovereignty of states over natural resources („principle“) and the concept of „common concern of humankind“ („concept“) is explored. The aim of the paper is to identify relevant international agreements, determine how they relate to „natural resources“ and assess the content of norms related to the „principle“ and „concept“. The conclusion states that the „principle“ and the „concept“ are simultaneously defined in two international agreements (Convention on Biological Diversity and the UN Framework Convention on Climate Change), that the content and meaning of the „principle“ was upgraded, as well as that there are elements of intertwining and lack of clarity when it comes to characterising relations between the „principle“ and the „concept“.

Keywords: natural resources, environment, international treaties, sovereignty over natural resources, common concern of humankind.

Primljeno: 21. 6. 2021.

Izmenjeno: 29. 8. 2021.

Prihvaćeno: 25. 10. 2021.